

Dili Dillendiren İnsan

Meltem ÇELİKTAŞ*

Özet

Teknolojik gelişimle yaşadığımız mekandaki değişmelerle değişen ve gelişen dil kültürel ve bireysel yaşantımızın vazgeçilmez parçası olmuştur. Tabiatıyla somut olduğu kadar soyutluk derecesinde karma bir bütünlüğe sahip olan Dil hakkında bilinmeyen pek çok şey bulunmaktadır. Dili bireyden, kültürden ve tarihten bağımsız, bir çerçeve içinde incelemek mümkün değildir. Çünkü dil hem bireyi hem de bireyin etkilendiği her şeyi şekillendirmektedir. Şekillenme boyutunda bireydeki dil duygusunu yaratan ise Ana dil dir. Ana dil bireyin dilsel dünyasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Dil nasıl kullanılışıyla değişim gösteriyorsa dili kullanan bireyde de doğal olarak bir değişim söz konusu olmaktadır. Bu durumda dil mi insanı, insan mı dili etkiler sorusu dilin aracılığını bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Açık olan ise dilin çeşitli süreçlerden geçmesi ve kültürle iç içe olmasıdır. Önemli olan ise bütün bu gelişim ve değişimde söz konusu dengeyi bozmamaktır. Bunun için de yansız gözlem ve değerlendirmeler gerekir.

Abstract

About Language which is a complex entity both on concrete and abstract levels, there are lots of things that are unknown. It is impossible to study language separate from the individual, culture and history and within a narrow framework, because language has a formative effect on the individual and on everything which influences the individual. The formative aspect of an individual's language is constituted by the "mother tongue". The mother tongue constitutes the lingual world of an individual. How language changes by its use, it changes also naturally with the individual, who uses language. The we might ask, whether language influences the individual or whether the individual influences language? The fact that language is related to culture is obvious. What is important is not to disturb the balance of nature in this development and change, and it requires objective observation and evaluation.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

Son yıllarda teknolojinin gelişimiyle de üzerine bastığımız toprakta ve soluduğumuz havada pek çok değişiklikler oluşmuştur. Yüz yıllardan beri gelişen bu toprak üzerinde edindiğimiz tecrübeler ve denediğimiz gerçekler bu güne kadar korunmuş, insanoğlunun doğa ile ilişkisi ve olaylarla münasebeti harikulade bir şekilde görünür kılınmıştır. Bütün bu olayları gerçek ve görünür kılan ise “Dil” denilen mucizedir. (Bkz. Porzig , 1995)

Bu çalışmamda sizlere mekanın ve bu mekan üzerinde yaşayan bireylerin gelişimiyle dil denilen mucizedeki değişimleri ve dilin günümüzde en çok önem taşıyan diğer bilim dalları ile ilişkisine değineceğim. Aslında dil, dili ile kendini görünür kılacak, ben ise sadece sergileyen taraf olacağım. Fakat bunu yaparken dili dillendirmeye, onu günümüze kadar gelen tanımların kabuğundan sıyrıp insan ile ilişkisi çerçevesinde yansıtmaya çalışacağım. Evet şimdi sanal aynamızı elimize alalım ve dünyaya farklı bir çerçeveden bakmaya çalışalım.

“Düşüncenin Teni “

Dil düşüncenin tenidir, gövdesidir diyen Hegel dili bilinç açısından değerlendirmiştir. (Bkz. Selahattin, s.69). Hegel’in bu sözünü ben bilinç ve varolma dışında dilin bireyin bilincini şekillendirmesinde ve bireyin bulunduğu ortama göre değişmesi aşamasında değerlendirmek istiyorum. “Ten” kavramına karşılık bireyin yaşadığı yeri (mekanı) “düşünce” kavramına karşılık olarak ise o toplumun kültürünü aldım.

Fakat örnekleme açısından bir toplumun mekanı ve kültürü kavram olarak geniş bir bütünlüğe sahip olduğu için mekan olarak ev, kültürü yansıtan etmen olarak da evin şeklini alarak konunun tasarımını kolaylaştırmaya çalıştım.

Bir evin başlıca özelliği tabiat içinde olması ve tabiattan ayrı, insan için, insana göre şekillenmiş bir mekan teşkil etmesidir. Sonra evin bütün yapı malzemesi tabiattan alınmıştır. Tecrübeli ve ya tecrübesiz bütün canlılar tarafından bu malzeme ile oynanmış ve malzeme yeni bir şekle sokulmuştur. Yani evin dışı tabiata, içi ise insana göre şekillenmiştir. Hatta bu evler iklim çeşitlerine, medeniyet biçimine, kişinin mensup olduğu sosyal tabakaya, kişinin servetine göre şekil almaktadır. Dil de böyle değil midir? Bir ev, o evde yaşayan ailenin duygusunun, düşüncesinin, nasıl çatısıysa dil de işte bir milletin duygusunun, düşüncesinin hayatının çatısıdır. Çünkü hayatın görünüşü olan organizma gibi kültürün görünüşü de dildir. Bu organizma nasıl bir bütüne bir sistem içerisinde işliyorsa, dil de bir bütündür ve buda milletin bütünlüğünü gösterir. Kendi dilini, kendi ihtiyaçları, kültür ve medeniyetlerine karşılık gelecek şekilde oluşturmuş bir millet, evini yapmış demektir. Her insanın evi nasıl kendine özgü ise Türkçe’yi edebi lisan haline getirme cümlesiyle her ulusun dili de halkına özgü olduğunu beyan ederken Ziya Gökalp çok doğru söylemiştir. *“O halde gösterilecek manilere rağmen İstanbul Türkçesini edebi lisan itihaz etmek bütün Türkler için milli bir vazifedir. Bu vazife ifa edildiği zaman bütün Türkler lisan ve edebiyatta müşterek ve tek bir millet haline girer”* (Yıldırım, s. 75).

Araç olan dil konusunda yapılan hatalar.

Bu başlık altında ilk akla gelen dilde ki yazım hataları ve kullanım şekli olacaktır belki, fakat ben dili insandan sıyrarak inceleme aşamasındaki hatalara değinmek istiyorum.

Dili tarihten, kültürden, toplumdan, bir kelime ile insandan ayırma ve kısır bir çerçeveye içerisinde incelemek, sınırlamak yanlıştır. Dili öğretme aşamasında dersanelerin müfredatlarında yer alan ve çok işe yaradığı düşünülen dilbilgisi kitapları veya sözlükler bu yanlılıkların başında gelmektedir. Bunların böyle bir kategoriye girmesinin başlıca nedeni ise “yapay” olmalarıdır. Daha önce bahsettiğimiz üzere canlı organizmayı ölü kılmaktır. Oysa tabiat olan dili o tabiatın canlı varlıklarından insan ile ele alırsak, canlı kılmış oluruz ve geniş davranmayı sağlarız.

“En güzel dil” şudur şeklinde bir değerlendirme yapmamamızın nedeni ve dili sınırlayamamızın nedeni işte dilsel davranışın kompleks bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. En güzel dil, en iyi dil diye bir şey yoktur, çünkü sonuçta konuşan herkes konuşurken kelime ve dilbilgisi kuralları üzerinde kafa yormadan konuşur. Yaşadığımız çevreye baktığımızda kuş cıvıltıları gibi insan sesinin geldiğini duyarız. Bu gelen ses sadece ses bazında kalmayıp bünyesinde düşünce, sevgi, nefret, ve kin taşımaktadır. Sonuç olarak insan için önemli olan dilin kendisi değil, dil ile verilmek istenen mesajdır.

Bu bağlamda dili insandan bağımsız incelemek doğru mudur? Bir çok tanımlarda dil kavramı, araç olarak anılmaktadır. Bu “araç” tanımı çoğu zaman yanlış değerlendirilmekte ve araştırma aşamasında dil sınırlandırılmaktadır. Bu durum bu kavramın yine insanın dışında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Aksine dilin önemi araç olmasındandır. Fakat araç derken iki kişi arasındaki iletişim aracı olarak da sınırlamak yanlış olur ki Ferdinand de Saussure bu araç olmadan insanın hiç bir şey yapamayacağını gösteren dil bilimcilerdendir. “*Tam olarak dil nerede yer alır*” (Bkz. Benveniste. s. 37) sorusuna yanıt arayan Saussure kendi dönemine kadar yapılan tarihsel, bireysel ve toplumsal, estetiksel çalışmalara karşı çıkararak tüm yaşamı boyunca uğraştığı gerçeklik “*Tarihsel nesnelliğe ulaşmak, olumsuz kendi iç zorunluluğuna yerleştirmek için her ögeye kendisini belirleyen bağıntılar ağı içinde yer vermek ve açıkça olgunun yalnızca ona verdiğimiz tanım uyarınca var olduğunu ortaya koymak gerektiğini*” düşüncesi olmuştur (Bkz. Benveniste, s. 43). Sonuç olarak Saussure dilin bir araç olarak “ne yaptığını” ve *dilin her zaman, birinin yalnızca öbürüyle değer taşıdığı iki bölümden oluşan, ikili bir konu olduğunu* saptayarak bu aracın önemini göstermiştir (Bkz. Benveniste. s. 43). Sizce de dil bir araç olarak görev yapmamış olsa tarih, kültür, edebiyat ve medeniyet olur muydu acaba?

Sonuç olarak dilin araç olması, hayatın şekil almasından hemen hemen farksızdır. Peki siz hayatı aldığı şekilden ayırabilir misiniz? Var olmak için kendi kendine organ-

lar yaratan bir hadiseyi kendi yarattığı organdan ayırmak mümkün müdür? İşte dil de bir bakıma hayatın aldığı bir şekildir. Ve bir araç olan dili insanla beraber ele aldığımız takdirde bütün dil ve insanlarla iletişime geçmiş oluruz. Evrim teorisinden dil ailelerinin doğuşuna kadar dönemi gözlemlediğimizde karşımıza çıkan başka bir soru ise, bizlerin mi dili yönlendirdiği, yoksa dilin mi bizi yönlendirdiğidir.

“Ve bütün dünyanın dili bir, sözü birdi”

Ve bütün dünyanın dili bir, sözü birdi. Ve vaki oldu ki, şarkta göçtükleri zaman, Şinar diyarında bir ova buldular; ve orada oturdular. Ve birbirlerine dediler: gelin, kerpiç yapalım, ve onları iyice pişirelim. Ve onların taş yerine kerpiçleri, ve harç yerine ziftleri vardı. Ve dediler: Bütün yeryüzü üzerine dağılmayalım diye, gelin kendimize bir şehir va başı göklere erişecek bir kule bina edelim, ve kendimize bir nam yapalım. Ve adem oğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için RAB indi. Ve RAB dedi: İşte, kavmdırlar, ve onların bir dili var; ve yapmaya başladıkları şey budur; ve şimdi yapmaya niyet ettiklerinden hiç bir şey onlaramen edilmeyecektir. Gelin inelim, ve birbirinin dilini anlamasınlar diye onların dilini orda karıştıralım. Ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı; ve şehri bina etmeyi bıraktılar. Bundan dolayı onun adına Babil denildi; çünkü RAB bütün dünyanın dilini orada karıştırdı, ve RAB onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı (Bkz. Porzig, s. 5).

Bu efsaneyle bir dilin toplum üzerindeki gücünü ve işlevini göstermeyi amaçladım. Yani toplumu bir arada tutan güç dilin ta kendisidir. Bir toplumu karıştırmak veya parçalamak isteniyorsa, şiddete başvurmak yerine dilin karıştırılması yeterli olacaktır. Macit Gökberk Değişen Dünya Değişen dil adlı eserinde “*Bir de milleti ortadan kardırmanın kestirme yolu dilini ortadan kardırmaktır derler, ki çok doğrudur*” demiştir (s. 108). Toplum sahip olduğu dili sayesinde o toplumu oluşturan insan topluluklarını bir arada tutar. Aynı dili konuşmak, beraberce oturdukları o topraktan eserler yaratmak, bu birliği oluşturan bütünlüktür. Hatta bazı kutsal kitaplarda insanların sayısız farklı dil konuşmasının ve bu yüzden güçsüz düşmeleri onlara inen bir lanetin sonucu olduğu söylenir. Kısacası insan topluluklarının başarıya ulaşabilmesi ve her şeyden önce kültürün var olabilmesi için o toplumun sahip olduğu ortak bir dilin olması gerekir. Kültürü yaygın ve başarılı ülkelere baktığımızda, bunların başarısının konuşan toplum olduklarından kaynaklandığını görürüz. Bu durumda yukarıdaki sorduğumuz soruya bu bir yanıt teşkil etmektedir.

Dil Topluluğu ve Ana Dil

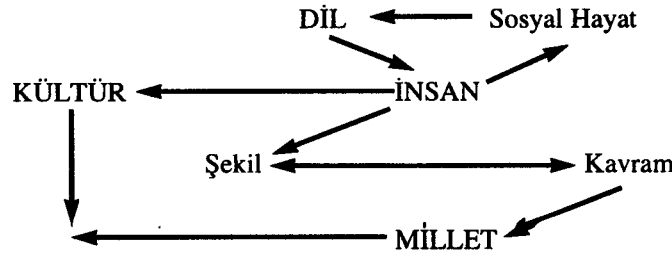
Dil topluluğu denildiğinde çok sayıda diller ve dil toplulukları anlaşılmaktadır. Konuşma yeteneği olan her insan, mevcut dillerden birini mutlaka konuşur, yani bir toplumun üyesidir. O toplumun mesajlarını ve imgelerini taşır. O üyesi olduğu dil topluluğu-

nun dilsel dünyasında yaşar. Bir insanın hayatı boyunca sadece bir dili değil, birden fazla dili kullanabildiği bir gerçektir. Bu onun kullandığı her dilin toplumuna mensup olduğunu göstermez. Çünkü bütün bu bildiği dillerin içinden sadece bir tanesi özel bir yere sahiptir. O da insanın ilk öğrendiği dil yani “ana dil”i dir. Bireyin “*Ana dili, onu konuşanın dil bilincini belirttiği gibi, onda, çocukluk çağından başlayarak bir dil duygusuda yaratır*” şeklinde tanımlar A. Dilaçar Anadili (Bkz. Dilaçar, s. 38). İnsan başardığı her şeyi önce bu tek dilde öğrenir. “*Dile şeklini veren biz değilizdir; o bizi şekillendirir. Dilin üzerimizdeki etkisi, hepimiz için geçerliliği olan düşüncelerden ve doğrulardan çok daha güçlüdür. Dili biz, önce ana sütünü emer gibi özümleyiz, sonra da onu, bütün hayatımız boyunca, hazır bulduğumuz bir sermaye gibi tüketiriz*” (Bkz. Gökberk, s. 69). Yani insanı, dil olan kültürü ile kendine hayatı veren organizması canlandırır şekillendirir. Ve insan henüz bir dile sahip değilken bir yaratık olmaktan çıkıp konuşan bir varlık haline gelmesi, onun ana dil ‘i sayesinde olmuştur.

Ana dil dışındaki dilleri öğrenmek ise sadece hareketleri öğrenmek anlamına gelir. Bu yüzden insan, hayatının sonraki dönemlerinde ana dilini unutsa bile, bu dil onun üzerindeki etkisini sürdürür. A. Dilaçar “*Dili yapan insan değil, insanı yapan dildir. Bir milleti tam olarak anlayabilmek için, onun dilini de bilmek gerekir. Milleti kandan ziyade ana dili belirtir. Dünya bireyin ruhunda bir sözlük gibidir, o onu ana diliyle okur...*” demiştir. (Bkz. Dilaçar, s. 39).

Bana dilini söyle sana kültürünü söyleyeyim

Ziya Gökalp dili kültürün temel unsuru sayan üstatlarımızdandır (Bkz. Celkan, s. 73). Dil, duygu ve düşüncenin cildini oluşturur. Bir milletin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayata yakın olmalarından kaynaklanmaktadır. Aslında dili yaratan sosyal hayattır. Bir bebek ilk başta etrafında manasını anlamadığı bir takım sesler duyar ve onların bir şeye karşılık geldiğini sonra öğrenir. İşaretlerin nasıl anlam kazandığını ve geleneksel boyutta nasıl tanımlandığını görür. Macit Gökberk kitabında “*hiçbir dil bugünkü durum ve olgunluğu ile birden ortaya çıkmış değildir*” der ve ekler “*Her dil, bu dili kullanmış olan sayısız kuşakların emekleri ile gelişmiştir...*” (Bkz. s. 113). Şekil itibariyle olay karşımıza aşağıdaki gibi çıkmaktadır.

Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Akan bir nehir gibi bu zaman diliminde içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her milletin konuşma ve yazı dilinin karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle dolu olması buna örnektir. Kısacası her milletin dili, o milletin tarihinin özetidir. Kültür ise bir abide gibi dilin belli zaman dilimi ve mekandaki donmuş şeklidir.

Ortak kültür ise, ortak dile dayanmak suretiyle şekillenir. Gazete dili ortak dile bir örnektir. Sosyal çevredeki günlük hayattaki kelime ve cümleler ortak dili meydana getirenler arasındadır ve bunun sınırını çizme imkan yoktur. Zamanla toplumun kültürünü belirlemek için, dil olan aynaya bakmak yeterli olacaktır.

Canlıyı sanallaştıran mekanizma

Zamanla insanlar ve insanların meydana koyduğu fikir ve sanat eserleri dilde gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Gelişmiş dillerde maddi ve manevi her şeyin bir adı vardır. Fakat gelişme aşamasında bazen yanılgıya düşmemiz, dilin gelişmesinde olumsuzluklara neden olabilmektedir. Dilin derken dildeki gerçekliği ve zemini kısacası canlılığı kastediyorum.

Böyle bir mekanizmaya değinmemin amacı ise bu dilin canlılığını ve insan ile ilişkisini daha çok ortaya çıkarmasındandır. Çünkü günümüzde bilgisayarda, bana göre hatalı bir varsayım fakat bilgisayar artık insan olarak algılanmaktadır, üstelik konuşan bir insan. Bu durumda veriler dillenmiş durumdadır.

Kendiliğinden dahi çalışmayan bir mekanizma nasıl olurda dil varlığının yerine geçebilir diye düşünüyorum. İnsanlığın yüzyıllardan beri edindiği tecrübeleri aktaran araştırmalarında rehber olan ve görselleştiren, gerçekleri yansıtan, evrendeki tüm varlıkları anlamak ve anlatmak için kullanılan bu araç nasıl olurda sanallaştırılabilir. Diğer taraftan dili bilerek kullanmak doğru düşünmektir. Soruyorum; binlerce kişi tarafından kendi doğrularına göre programlanmış bir dil ne derece canlı olabilir. Bilgisayarı etkin bir mekanizma yapan zaten insan değil midir? Önemli olan donanım değil, o donanımı kullanımdır. Bilgisayar bu donanımı kullanmadığına göre nasıl insanlaşır. Bir canlı olarak düşünmeden konuştuğumuz zaman, eğer mekanizmaya hakim isek, sözlerimizin saçma olmaması yüzyılların akıl ve deneyleri ile dolu olan bir aleti kullanmamızdan ileri gelir. Düşünmek ve kavramak sözcükleri bu tavrın göstergeleridir. Görmeyen ve yakalayamayan bir mekanizmadan nasıl bir canlılık ve güç beklenebilir anlayamıyorum. Zaten tanımlamadan düşünce faaliyeti olmadan, karşımızdakinin neler ifade ettiğini anlayabilmemiz üstünlüğümüzün bir belirteçidir. Söz ve dilbilgisi olmadan anlaşılan ve konuşan tek canlı olan insan, kelimeler vasıtasıyla tanıtılan veya sunulan varlıklara, eşyalara hayat verebilir. Fakat bilgisayar güçten yoksundur.

İnsan dili kullanırken dürbünle dünyayı seyreden biri gibi dikkatini varlığa çevirir. Dünyayı seyredecek yerde, dürbünü kendisine çeviren biri dünyayı değil dürbünü görür.

İşte suni olan bilgisayar, dürbünü görenlerdendir. Çünkü komutu varlık değil şifrelerdir. Bence bunun bilgisayar değil de *ilgi-ayar* şeklinde isimlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Sonuç olarak kelime ve ses insanoğluna her zaman kuvvetle tesir eden vasıtalar olmuştur. Görünmezi ve eşyayı görünür kılan, hayata uyan, renkleri ve sesleri harmonileştiren, karanlığın, güzelliğin dalgalandığı dünyanın aynasını kırmayalım diyerek cümlemi noktalamak istiyorum.

DİL KURTARIR İNSANI BİR YARATIK OLMAKTAN
İÇİNDE YARATIK OLARAK YAŞIYORSAN EĞER
NE İŞE YARAR ALTINDAN BİR HAN

Kaynaklar

- 1-Aksan Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439 1. Cilt 5 Baskı, Prof.Dr., Levent Ofset Mat. Ve Yayıncılık, Tic. Ltd. Şti. Ankara. 1995,
- 2- Gökberk Macit, *Değişen Dünya Değişen Dil*, YKY tarafından basılmıştır, İstanbul 1998
- 3- Mues Werner, *Sprache Was ist das*, Max Hueber Verlag, München
- 4- Porzig Walter, *Dil denen Mucize* (Dil Biliminin Araştırma Konuları, Yöntemleri ve Ulaştığı Sonuçlar), Çeviren: Prof.Dr. Vural Ülkü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 617,
- 5- Porzig Walter, *Dil denen Mucize II* (Dil Biliminin Konuları metodları ve ulaştığı sonuçlar) , Çeviren: Prof.Dr. Vural Ülkü, Kültür Bakanlığı Yayınları/631, Tercüme Eserleri Dizisi/50
- 6- Gökalp Ziya, *Türkçülüğün esasları* (hazırlayan. Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken), İnkilap Yayınevi 1997, İstanbul
- 7- Benveniste Emile, *Genel Dilbilim Sorunları* (Çeviren Erdim Öztokat), Yapı Kredi yayınları 1998, İstanbul
- 8- Dilaçar A., *Dil Diller ve Dilcilik*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 263, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, Ankara
- 9- Celkan Hikmet Yıldırım, *Ziya Gökalp'ın Eğitim Sosyolojisi, Araştırma İnceleme Dizisi*, Milli Eğitim Basımevi 1990, İstanbul
- 10- Hilav Selahattin, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları 1993,, İstanbul